

DESPRE ORAȘUL MOLDOVENESC ÎN VEACUL AL XV-LEA. LOCITORII ȘI STAREA LOR SOCIALĂ

de ALEXANDRU I. GONȚA

Cu toate că orașele Moldovei au fost în evul mediu centrele economice care dădeau cele mai mari venituri vistieriei domnești în veacul al XV-lea, totuși ele nu au fost în atenția cercetătorilor, care s-au ocupat cu istoria economiei naționale a țării noastre.

I. N. Angelescu se rezumă doar la a susține că orașele românești au fost întemeiate de străini¹, iar George N. Leon² nu rezervă pentru orașe măcar un mic capitol, în care să fi expus, dacă nu starea socială a orașenilor, măcar obligațiile lor, așa cum procedează cu locuitorii satelor.

Neglijată de economiști, problema orașelor moldovenești nu a fost suficient studiată nici de cercetătorii de istorie socială. A. D. Xenopol³ își rezumă capitolul *Ocîrmuirea orașelor* în a spune că membrii comunității orașenești „rămîneau în clasa poporului fără a se urca în rîndurile boierimii” și erau conduși de șoltuzi și pîrgari, care sînt, în rădăcina lor, de origină germană. „Schimbările de proprietate ale nenobililor se făceau cu încuviințarea lui (a șoltuzului) și se treceau în un registru”. Urmează apoi o enumerare a atribuțiilor șoltuzilor și pîrgarilor. Nimic despre obligațiile acestei populații, care — trebuie să subliniem că după A. D. Xenopol — este o populație de țară și nenobilă.

N. Iorga, spre deosebire de A. D. Xenopol, spune că orașele moldovenești sînt întemeiate de sași, pe care nu-i găsim numai la Baia, Siret și Suceava, ci chiar la Cotnari, Iași și Roman⁴. Acești „cetățeni de împrumut”⁵ au luat locul moldovenilor care n-au participat la întemeierea tîrgurilor⁶ și s-au organizat după dreptul german de Magdeburg⁷.

¹ *Histoire economique des Roumains*, Genève--Paris, 1919, pp. 236, 256.

² *Istoria Economiei Publice la Romîni*, București, 1924.

³ A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, vol. III, ed. a III-a, I. Vlădescu, București, p. 192.

⁴ N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I. Gotha, 1905, pp. 159--191.

⁵ Idem, *Istoria Invățămîntului Romînesc*, București, 1928, p. 7.

⁶ Idem, *Istoria Industriilor la Romîni*, București, 1928, p. 30.

⁷ Idem, *Istoria Comerțului Romînesc, Epoca Veche*, București, 1925, pp. 76--77.

C. C. Giurescu, tratind despre populația orașelor noastre spune că: „Mulți dintre aceștia (orașeni) duceau de altfel o viață de rurali, cultivind pământul și crescind vite ca și cei din sate“, pe proprietatea voievodului, avind astfel numai dreptul de folosință asupra pământului, pentru care plăteau dări și prestau munci voievodului¹.

Ilie Minea afirmă că, fie reședință sau târg ridicat prin comerțul intern sau de tranzit, orașele moldovenești din secolele XIV și XV erau proprietatea domnilor², lipsite de autonomie în organizare.

Lipsa unei autonomii orașenești și a inițiativei particulare, precum și inexistența acelor imunități³, care ar fi însemnat pentru viitor garanția vieții urbane, a făcut ca orașele noastre să nu prospere.

N. Grigoraș respinge, într-o lucrare publicată în 1942, teoria ca orașenii din Transilvania, organizați după dreptul de Buda, ar fi întemeietorii târgurilor din Moldova, afirmind că locuitorii autohtoni sînt aceia care stau la temelia vieții urbane la răsărit de Carpați, unde funcționa obiceiul pământului.

Autorul nu analizează în ce constă „obiceiul pământului“ păstrat în administrația orașelor moldovenești, dar susține că, potrivit acestui drept, orașenii nu sînt privilegiați⁴.

Această teză justă, adoptată la început, a fost însă părăsită pentru a emite opinia că negustorii străini, organizați după dreptul de Magdeburg, au umplut curind orașele moldovenești, fiind dăruiți de către domnie cu privilegii. Dreptul lor de organizare a fost respectat în dauna băștinașilor⁵.

Cu toate acestea, domnul, stăpîn al târgurilor, a perceput dări și impus la munci chiar pe străinii privilegiați⁶ conchizind că dreptul de Magdeburg — potrivit căruia în apus orașele germane au ajuns un fel de state libere — nu s-ar fi aplicat în Moldova decît în parte⁷.

Reluînd, de curînd, în discuție problema orașelor moldovenești în epoca de formare a statului feudal, același autor își susține teza că „imigranții de alte naționalități de la vest de Carpați“, care s-au așezat în centrele urbane moldovenești, predominînd ca număr, „au reușit uneori să-și impună formele de viață și organizare“ în centrele pentru desfacerea produselor și mărfurilor create de localnici⁸. Acestor comunități urbane li s-ar fi recunoscut — pe lângă boieri și mănăstiri — „prin acte speciale proprietatea asupra vetrei orașelor“. Bucurînd-

¹ C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, vol. II, p. 2, ed. a IV-a, București 1943, pp. 455 și 464.

² Ilie Minea, *Curs de Istoria Romînilor*, Iași, 1921 (litografiat) pp. 347 și 384.

³ *Ibidem*, p. 384.

⁴ N. Grigoraș, *Dregătorii târgurilor moldovenești și atribuțiunile lor pînă la Regulamentul Organic*, Iași, 1942, p. 14.

⁵ *Ibidem*, p. 15.

⁶ *Ibidem*, pp. 62—63.

⁷ *Ibidem*, p. 16.

⁸ N. Grigoraș, *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în „Studii și cercetări științifice“, *Istorie*, Anul XI, fasc. I, 1950, pp. 86—87.

du-se de aceste privilegii speciale, comunitățile urbane au avut posibilitatea de a-și apăra dreptul de proprietate asupra terenurilor donate¹.

P. P. Panaitescu afirma în 1947 că orașele vechi românești erau comunități autonome. Domnul era proprietarul solului, dar comunitatea nu era formată din șerbii lui, ci era liberă și autonomă în virtutea unui privilegiu scris sau tacit, cu vamă, fisc propriu, justiție și monedă proprie².

Un târg moldovean, fiind înconjurat cu un ocol agricol, nu era totuși decît un „sat mare de plugari“, iar comerțul în veacul al XV-lea era consecința produselor teritoriului rural (vitele) și a tranzitului.

Populația orașelor era alcătuită din sași „care, prin formele de cultură lăsate, indică existența unei burghezii avute“, din unguri ca populație rurală, armeni, elemente pur urbane, și o numeroasă populație autohtonă.³

Discutînd din nou problema în 1957, același autor susține în continuare că orașele moldovenești erau în veacul al XV-lea moșii domnești, locuite de comunități care se bucurau de un privilegiu domnesc. În baza acestuia orașenii își alegeau singuri organele de cîrmuire, aveau drept de târg, oaste proprie, stăpîneau pămîntul plătind dări și prestînd munci.⁴

Dacă materialele adunate, opiniile emise și aportul cercetătorilor amintiți mai sus în rezolvarea acestei probleme trebuie socotite ca un bun cîștigat, în schimb, unele concluzii trase de pe urma discuțiilor nu pot fi însușite, ca fiind eronate, atît timp cît între autorii citați există divergențe, iar oscilațiile, inconsecvențele și contradicțiile între părerile aceluiași autor sînt evidente.

Căci, cum este posibil să se afirme că orașul moldovenesc este așezat pe pămînt domnesc și în același timp să se susțină că pămîntul aparține comunității urbane care-l stăpînește în baza unui privilegiu domnesc de proprietate? Sau cum se împacă ideea că locuitorii orașului moldovenesc alcătuiesc o comunitate urbană privilegiată, dar locuitorii lui, organizați după dreptul de Magdeburg, trăiesc totuși după „obiceiul pămîntului“, plătind dări și prestînd munci?

Ori se poate oare ca o comunitate urbană să fie considerată privilegiată și autonomă din punct de vedere economic și juridic asemenea unei comunități feudale din apusul Europei, dar în același timp dările, vama și justiția să aparțină domniei? (prin căminari, vameși și vornici).

¹ N. Grigoraș, *Proprietatea funciară a orașelor moldovenești în timpul orînduirii feudale și evoluția ei*, în „Studii și cercetări științifice“, Istorie, anul XII, fasc. II, 1961, p. 213 (213—232).

² P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele romîne*, în „Interpretări romîncești“, București, 1947, pp. 161, 187—189.

³ *Ibidem*, pp. 189—195.

⁴ P. P. Panaitescu, V. Costăchel, A. Cazacu, *Viața teudală în Țara Romînească și Moldova (sec. XV—XVII)*, București, 1957, pp. 414—420, 424—426 și 435—437.

Nu mai vorbim că în tratarea problemei a fost neglijat tocmai cel mai important dintre factorii care stau la temelia producției orașului feudal: *meșteșugarii*.

Este știut că diferențierea de sate și dezvoltarea orașelor s-a făcut în cadrul procesului de separare a meșteșugurilor de agricultură, de dezvoltare a relațiilor marfă-bani și a schimbului.¹

În lumina acestei constatări, studii mai noi au demonstrat că în veacul al XV-lea, în orașul moldovenesc, dominat de produsele meșteșugărești locale², exportate uneori și peste hotare³, înlocuind astfel o serie de produse care mai înainte se importau⁴, populația predominantă a fost aceea a meșteșugarilor.

Astfel stînd lucrurile, pentru a se putea vorbi de o rezolvare justă a problemelor ridicate de orașul moldovenesc din veacul al XV-lea va trebui de știut mai întii :

I. Cui aparține proprietatea tirgului — în drept și în fapt.

II. Care este starca socială a populației de bază a orașului : meșteșugarii și negustorii.

III. La ce fel de privilegii se referă actele emise de cancelaria domnească unor tirguri, cum sînt Vasluiul și Bîrladul.

IV. Dacă existența unor obligații ca dările și prestările în munci, pe lingă vamă — percepute de fiscul domnesc după „obiceiuul pămîntului”, ne permit să-i considerăm pe crășeni comunitate autonomă, organizată și privilegiată după dreptul de Magdeburg.

Orașele, proprietate domnească în veacul al XV-lea. Dreptul de proprietate al domniei asupra teritoriului pe care este așezat orașul moldovenesc se poate demonstra cu probe destul de convingătoare din informațiile documentare din secolul al XV-lea, fără a mai fi nevoie să apelăm la actele emise de cancelarie în veacurile ulterioare.

Dacă lăsăm la o parte documentul Vasluiului dat în 15 octombrie 1491, în care Ștefan cel Mare arată principiul de drept feudal ce stă la baza dreptului de proprietate a domnului asupra orașelor, cînd își dăruiește sie-și „uric cu tot venitul“ cele 16 sate alipite la ocolul tirgului Vaslui⁵, dreptul domnului asupra orașelor se poate documenta pe fapte concrete.

¹ Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în *Opere alese*, București, 1952, vol. II, pp. 284—285.

² V. Neamțu, *Comerțul cu piei și prelucrarea lor în Moldova în secolele XV—XVII*, extras din „Studii și cercetări științifice”, Iași, vol. II, fasc. I—II, 1951, pp. 2—11.

³ Șt. Olteanu, *Producția meșteșugărească din Moldova și Țara Românească în secolele X—XVII*, extras din rev. „Studii”, nr. 4, anul XV, 1962, p. 12.

⁴ L. Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI și prima jumătate a secolului XVII*, extras din „Studii și materiale de istorie medie”, vol. IV, 1960, p. 227.

⁵ *Documente privind istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XV*, vol. II, p. 166.

În virtutea dreptului *dominium eminens*¹, domnii și-au permis să facă din târgurile țării ceea ce au făcut și cu satele din ocoalele târgurilor. Au dăruit cui au voit ei venitul cîntarului și al vămilor, veniturile de la mori sau chiar morile, pietrele de ceară plătite de locuitori, vase cu viț din desetina târgurilor, coloade de grâu și orz din dările agricole, bucăți de loc din hotarul târgurilor și chiar târguri întregi cu tot cu ocoale și satele ce ascultă de ele și celelalte venituri din iazuri, vămi și mori.

Astfel, la 1 mai 1384 găsim venitul cîntarului din târgul Siret dăruit mănăstirii dominicanilor, Sf. Ioan Botezătorul, de către Petru Mușat voievod². Mănăstirii Bistrița îi sint date spre exploatare vămile de la Bîrlad³, Bacău⁵ și Tazlău. Episcopia Romanului adună parte din vama târgului Roman de la târgoveții din Roman și oamenii din satele Leucușani și Dragomirești⁵ și toate dările datorate domniei în folosul episcopiei.

Parte din morile târgului Baia sînt date spre folosință mănăstirii Moldovița pe din două cu pîrgarii târgului⁶ și parte pe din două cu călugării de la Neamț⁷, împreună cu o piuă de sumane, sladnițele și 4 case de poslușnici.

O altă parte a morilor din Baia sînt dăruite lui Mihail logofătul împreună cu morile de sfărîmat minerale, torcătoria de lînă și o altă piuă de sumane. Aceasta va avea chiar dreptul să pedepsească pe locuitorii târgului Baia, care stau pe hotarul locului său și nu vor măcina la morile sale⁸.

Morile din târgul Siret sînt dăruite mănăstirii Putna⁹.

¹ I. Tanoviccanu, *Formațiunea proprietății funciare în Moldova*, în *Prinos lui D. A. Sturza*, 1903, p. 414 și urm.; Dinu Arion, *Încercări asupra dominiului eminent în principatele Munteniei și Moldovei în sec. XIV—XV*, în *Inclinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, pp. 12—23.

² *Documente privind istoria României, A. Moldova, veacurile XIV—XV*, vol. I, p. 1.

³ *Ibidem*, vol. I, p. 45.

⁴ *Ibidem*, pp. 166, 291 și 310.

⁵ *Ibidem*, p. 295 și vol. II, p. 93, „oricîți oameni ascultă de mitropolie să nu-i judece nici șoltuzi, nici pîrgari, nici să nu ia gloabe de la ei nici dregătorii târgului, nici pentru ceartă, nici pentru ziua de Sf. Ilic, nici vameșii să nu le ia vamă, nici dare să nu dea cu alți orașeni, nici podvoadă, nici la morile noastre să nu lucreze, ci tot venitul să asculte de mitropolia noastră”.

⁶ *Ibidem*, vol. I, pp. 13 și 201, „de asemenea și morile și vama, numită vama de la Moldovița și cu satul și trei mori care sînt la Baia, care le sînt jumătate cu călugării de la Neamț, și două mori care sînt la Baia și le sînt jumătate cu pîrgarii de la Baia și stopa de bătut sumane”.

⁷ *Ibidem*, p. 90, „a treia moară toată și în fiecare an 12 butii de vin din desetina de la Neamț”.

⁸ *Ibidem*, I, p. 228. „Iar hotarul acestor mori și a acestui loc cit va fi destul de întins în toate părțile și în sus și în jos”, și „venitul să fie de la aceste mori din orașul nostru din Baea, cit a fost venitul de la aceste mori pe vremea înaintașilor noștri la fel și acum, toate acestea să asculte de aceste mori mai sus scrise. Și să fie volnic pan Mihail logofăt să pedepsească și să ia de la acel care este în hotarul lui și nu va căra la aceste mori”.

⁹ *Ibidem*, p. 395 și *Documente privind Istoria României, A. Moldova, veacul XVI*, vol. I, p. 29.

Afară de veniturile indirecte, domniile dăruiesc mănăstirilor și părți din veniturile directe, provenite din dările agricole pe case. Pietrele de ceară de la cârciumile și casele din Tg. Frumos sînt dăruite, la 5 octombrie 1448, mănăstirii Pobrata¹. Toate pietrele de ceară încasate de la locuitorii târgului Bacău sînt dăruite mănăstirii Bistrița, care adună și banii de la numărătoare *перенуе*, afară de vama mică și vama mare². Șase voștinari cu tot venitul muncii lor și pietrele de ceară din târgul Siret aparțin mănăstirii Putna³. Mănăstirea de la Neamț va avea „pe fiecare an cîte șase pietre de ceară din pietrele noastre ce ni se cuvin din târgul nostru de la Neamț”⁴.

Mănăstirea de la Moldovița ține chiar catastihul cârciumilor din Baia, luînd ceara, poate confiscă băutura locuitorilor din târg care vor vinde vin fără să se înscrie în catastih, globindu-i și cu suma de 20 de zloți⁵.

Din coloadele de grîu și orz adunate ca venituri directe de dregătorii din Baia, mănăstirii de la Pobrata i se dăruiesc anual cîte 12 coloade de orz și 4 coloade de grîu⁶, iar mănăstirii Bistrița 10 coloade de grîu și 10 vase de vin anual de la Curtea din Piatra⁷.

Desetina de la prisăcile din Baia, ca și de la stupii așezați pe „posada” mănăstirii Moldovița de la Baia, va fi încasată tot de călugării acestei mănăstiri⁸, așa cum o încasau călugărițele mănăstirii lui Iațco de la oamenii care se vor așeza în jurul mănăstirii pe hotarul târgului Suceava⁹.

Și exemple de acestea se pot da și din alte categorii de venituri directe. Nu sînt exceptate nici chiar veniturile din vii, care formau, și la această epocă, o importantă bogăție și o sursă de mari venituri pentru vistieria țării.

Din desetina de vin de la Baia mănăstirea de la Moldovița ridică anual 10 vase¹⁰ cu vin, uneori și 12, afară de dreptul catastihului de care am vorbit mai sus. Douăsprezece vase cu vin din desetina de la Tg. Siret sînt dăruite mănăstirii Putna anual¹¹. Mănăstirea de la Neamț ridică, tot anual, cîte 12 vase cu vin din desetina de la Tg. Neamț¹².

¹ *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV*, vol. I, pp. 237, 240, 257 și 347.

² *Ibidem*, p. 297.

³ *Ibidem*, p. 291.

⁴ *Ibidem*, II, p. 91 și sec. XVI, vol. I, p. 29.

⁵ *Ibidem*, p. 297.

⁶ *Ibidem*, p. 258.

⁷ *Ibidem*, p. 24.

⁸ *Ibidem*, p. 255.

⁹ *Ibidem*, p. 260.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 159, 223, 247, 255.

¹¹ *Ibidem*, p. 395.

¹² *Ibidem*, p. 90.

Călugării de la mănăstirea Pobrata au cota lor de 6 vase cu vin din desetina de la Hirlău sau Cotnari¹ și 7 ori 10 vase cu vin din cea de la Tg. Frumos².

Evident că simplele venituri de la cîntare, vămi, pietre de ceară, desetină din miere și vin nu ating proprietatea tîrgului în sinea ei. Dar daniile de mori cu hotarul lor în mijlocul tîrgurilor, cu dreptul proprietarilor acestor mori de a obliga pe tîrgoveți să macine la morile lor ca și pe țărani dependenți din satele lor, sub amenințarea de a-i pedepsi, indică nu numai că bucăți de loc puteau și erau despărțite din hotarul tîrgurilor, dar că oamenii tîrgurilor erau dependenți de locul și proprietarul hotarului respectiv sub pedeapsa confiscării bunurilor.

Avem suficiente informații în documentele secolului al XV-lea care să ne arate că domnii Moldovei dăruiesc nu numai mori cu hotarul lor, dar bucăți de pămînt din tîrguri și chiar orașe întregi unora dintre feudații care-i slujesc cu credință.

Afară de cazul lui Mihul logofăt, care ajunge proprietar de mori și pămînt în mijlocul tîrgului Baia³ la 23 aprilie 1448, de care am amintit mai sus, în același an, la 15 septembrie 1448, Petru Voievod, cunoscutul voievod care dă Chilia ungurilor,⁴ dăruiește unui oarecare Marco prisaca lui Ferțea și un loc de moară din hotarul tîrgului Vaslui, ce se află pe Racova „unde-i va plăcea în hotarul tîrgului Vaslui”.⁵

Un interesant caz de exercitare a drepturilor voievodale asupra pămîntului pe care sînt așezate tîrgurile moldovenești, în raport cu lipsa oricărui drept asupra hotarului pe care-l locuiesc, al orășenilor, ni-l relatează documentul din 8 februarie 1455⁶. Locuitorii din Tg. Neamț voind să vîndă o bucată de loc la Topolița din hotarul tîrgului Neamț, se prezintă să facă cuvenitul uric cumpărătorului, un oarecare Stețcu. Domnul însă, Alexandru voievod, ia această bucată de pămînt pe unde a hotărit Costea Țolici cu megiașii și o dăruiește mănăstirii Neamț, poruncind cu strășnicie ca „dacă se vor pîri tîrgoveții de la Neamț sau vor pomeni pentru acest hotar, oricare om tîrgoveț, acela să plătească zavească o sută de ruble de argint”.⁷

¹ Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV, vol. I, pp. 237, 257.

² *Ibidem*, pp. 240, 347.

³ *Ibidem*, p. 228.

⁴ Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 21.

⁵ Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV, vol. I, p. 235.

⁶ *Ibidem*, p. 274, „și am dat mănăstirii de la Neamț... pămîntul nostru care este lîngă Neamț, care este pe Topolița, pe care acel pămînt au voit să vîndă tîrgoveții de la Neamț lui Stețco, unde a hotărnicit Costea Țolici cu megiașii”.

⁷ În secolele următoare mănăstirea Neamț va ajunge proprietara întregului tîrg de la Neamț iar locuitorii tîrgului îi vor plăti nu numai pietrele de ceară ci și bezmănul respectiv. (Arh. St. Buc., M-rea Neamț). M. Kogălniceanu, care va fi vechiul mănăstirii, își va înființa fabrica sa de postav în hotarul tîrgului Neamț, pe proprietatea mănăstirii.

Cel mai tipic caz însă de aplicare a dreptului domnului, ca deplin proprietar al târgurilor și veniturilor, îl avem în cazul târgului Siret și Volhovăț. În anul 1421, la 13 decembrie, Alexandru cel Bun dăruiește fostei sale soții Rimgaila întreg târgul Siret și Volhovățul, cu satele și cătunele, cu morile și iazurile, vămile, plățile și dările, cu câștigul și veniturile și cu toate foloasele care țin de acest târg de Siret și de Volhovăț.¹

Revenit în proprietatea domnească — după moartea Rimgailei — târgul Siret este dăruit de Petru voievod la 1 octombrie 1455 doamnei Maria, cneaghina lui Ilie voievod și mătușa craiului Poloniei, cu vama și cu morile și cu toate veniturile care aparțin acestui târg și Olhovățul și cu loviștile și cu toate veniturile.² E întărit din nou peste aproape un an, la 29 iunie 1456, de același voievod, aceleași principese.³ La întărire sint enumerate, din nou, toate veniturile care aparțin de târgul Siret (suburbia și satele sale, satul Volhovăț cu satele ce-i aparțin din vechime, veniturile de la mori. *cîrciume, ogoare, judecăți, finețe, cîmpii, păduri, lunci, rîuri, heleșteie cu averile, produsele, foloasele și celelalte*)*.

Tot așa de elocvent este și privilegiul mănăstirii lui Iațco din Suceava. La 23 februarie 1453 Alexandru voievod acordă mănăstirii lui Iațco de lângă cetatea Suceava, dreptul să-și așeze sat în hotarele mănăstirii, „împrejurul mănăstirii, unde-i va plăcea. Toți acei oameni cîți vor veni în această mănăstire să fie slobozi să are, să sămene și să cosească fîn în țarina târgului Suceava ca și oamenii târgoveți“.

De asemenea toți aceștia erau dăruți cu slobozenie „fie că vor fi meșteri, ori cojocari, sau orice fel de meșter, fie el rus, fie grec. sau orice fel de limbă“, fiind scutiți pentru mănăstire să nu dea nici dare, nici posadă, nici iliș, nici la morile domnești să nu lucreze, nici la cetate și să nu dea desetina din albine și din vii. Mai erau, apoi slobozi să meargă cu oale sau cu sare sau după pește, cu marfă vie sau moartă pretutindeni, vînzînd și cumpărînd prin târguri și prin sate, iar vama să nu dea nici un groș, ei fiind scutiți, fie că vama era vindută ori nevîndută. Vornicii de Suceava nu aveau nici o treabă cu ei, nici să-i judece nici să ia ceva de la ei, „iar cui i s-ar părea strîmbătate contra lor trebuiau să-i cheme înaintea stareței sau dinaintea oamenilor ei“. Întregul venit din meserii, din comerț și judecarea lor aparținea mănăstirii lui Iațco.⁴ Este mai mult decît evident că mănăstirea, reprezentată prin stareță, purtătoare a privilegiului feudal asupra satului și oamenilor ei din țarina Sucevei, intrase stăpînă în hotarul târgului peste locul dăruit, deținînd și dreptul de a judeca oamenii „stabiliți lângă mănăstire, în locul vornicilor domnești.

¹ *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV*, vol. I, p. 43.

² M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1932, vol II, p. 773.

³ *Ibidem*, p. 786.

* Sublinierile textului citat aparțin pretutindeni autorului.

⁴ *Ibidem*, pp. 461—463.

Din aceste documente cercetate, dreptul de proprietate al domniei asupra moșiei târgurilor moldovenești în veacul al XV-lea, din care domnul poate dona oricui vrea, este evident. Nu reiese din nici un act emis de cancelaria moldoveană că locul pe care este așezat târgul aparține comunității urbane.

Cu totul alta este situația în Banat și Transilvania. Este suficient să amintim de actul dat de Ludovic cel Mare, la 28 martie 1353, brașovenilor, pentru a ne da seama de ceea ce înseamnă un privilegiu acordat unei comunități urbane. Regele dă, în adevăr, privilegiul și dreptul de stăpânire asupra întregului hotar pe care era așezat Brașovul, dar în schimbul obligațiilor militare pe care și le iau sașii de a da 50 de ostași călări bine înarmați și întreținuți pe cheltuiala proprie ori când regele va merge în război.¹ Acest lucru nu l-am văzut niciodată înscris în vreun act emis de cancelaria domnească a Moldovei.

Fiind lipsiți, astfel, de acel privilegiu dat orășenilor din apus de șeful statului, cu terenul pe care se clădea la început *burgul* și apoi *villa* și cu hotarul limitat împrejur, avînd în frunte un *villicus* și supus obligațiilor militare, nu se poate vorbi în Moldova în veacul al XV-lea despre orășeni privilegiați sub cele trei forme: adică înzestrați cu imunități 1) fiscale, 2) judiciare și 3) comerciale.

Așezați fiind pe pămînt domnesc, fără privilegiu de fondare a orașelor, fără titluri de proprietate asupra terenurilor de pe hotarul târgurilor, pe care le sînt construite locuințele, cu dreptul domnilor de a arenda sau dona veniturile și de a înstrăina bucăți de pămînt din hotarul târgurilor, chiar târgul cu tot cu locuitori, cu satele din ocolul său și veniturile sale, târgoveții din Moldova, atît meșteșugarii cît și negustorii, rămîn în secolul al XV-lea oameni neprivilegiați, formînd categoria socială a orășenilor.

Starea socială a orășenilor. Denumirile sub care apar locuitorii târgurilor moldovenești în documentele secolului al XV-lea.

Un document intern din 23 februarie 1453, dat de Alexandru voievod, numește pe locuitorii din capitala țării Suceava „oameni târgoveți“ (în limba slavă *торговескы «х» людѣе*)¹ și-i arată că se ocupă cu agricultura și dau dări. Acordînd slobozenie oamenilor străini care se vor așeza la mănăstirea lui Iațco, pe hotarul târgului Suceava, documentul spune că ei sînt „slobozi să-și are și să-și semene grîu și să cosească fin în țarina târgului Suceava ca și oamenii târgoveți“, dar să nu dea acești oameni „nici dare, nici iliș, nici la morile noastre să nu lucreze, nici la cetate, nici să nu dea desetină de la albine,

¹ Fr. Zimmermann, C. Werner, Georg Müller. *Urkundenbuch zur Geschichte der deutschen in Siebenbürgen*, II, (1342—1390), Sibiu, 1897, pp. 94—96 și 212—213.

² M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 461.

nici din vii și nici alta nimic“ din cele ce dau desigur tîrgoveții, care nu sînt sub jurisdicția mănăstirii lui Iațco, ci sub a vornicului de Suceava.

Intr-un alt document, de această dată extern, aceiași locuitori ai Sucevei sînt denumiți cu un termen sub care apar obișnuit țărani satelor. Ștefan cel Mare trimițînd la 1481 regelui Poloniei Cazimir o solie, prin care-l roagă să-i dea ajutor în bani și oameni, îi amintește de niște feciori din Caffa care au fugit de la Suceava la Camenița împreună cu „oamenii săraci“ din Suceava: „Adu-ți aminte, milostive craiu, că venind împăratul turcesc împotriva noastră și a țării noastre, oamenii noștri săraci din Suceava убогнии люди отъ сачавы¹ au fugit la Camenița; împreună „cu oamenii săraci din Suceava, se aflau și niște feciori din Caffa“ spune documentul.

Desigur că nu oameni lipsiți cu totul de stare îndrăznesc să se refugieze în vremuri de bejenie în țări străine. Termenul убогнии люди folosit aici pentru locuitorii Sucevei ca și pentru toți locuitorii tîrgurilor moldovenești din secolul al XV-lea, cum vom vedea mai jos, tradus obișnuit prin *oameni săraci* sînt *oameni obidiți*, adică *supuși*, oameni fără avere și titluri de proprietate. убогнии ne demonstrează că locuitorii Sucevei nefiind *pani* sau „*nobiles*“ sînt din rîndul celor mulți supuși la alte obligații decît cele feudale și care chiar în oaste „sînt tot cu țărani“, după cum îi cunoaște cronica moldo-germană la 1473.

Faptul că tîrgoveții din capitala țării se ocupau cu agricultura și denumirea de „oameni săraci“, dată la 1481 acelorăși tîrgoveți, ne mai arată că populația tîrgurilor, supusă jurisdicției vornicului de tîrg, nu poate să se bucure de o altă situație socială în celelalte tîrguri și nu poate să fie proprietară cu titluri, adică stăpîină feudală a terenurilor din hotarul tîrgului.

Că orașenii nu sînt proprietari pe pămîntul din hotarul tîrgului ne-o demonstrează Alexandru voievod la 8 februarie 1453 cînd tîrgoveții din Tg. Neamț, deși sînt denumiți tîrgoveți мистичи², sînt opriți să vîndă o bucată de loc din hotarul tîrgului Neamț, unui oarecare Stețco. Prezentîndu-se în fața sfatului domnesc pentru a face cuvenitul uric, Alexandru voievod ia această bucată de pămînt, de care voiau să se lipsească tîrgoveții Neamțului, și o dăruiește mănăstirii Neamț. Hotarul ei este pe unde a hotărit Costea Țolici cu megiașii.

Acești tîrgoveți мистичи³ din textul slav, pe care-i găsim și în tîrgul Romanului la 12 aprilie 1458, dînd dări, executînd podvoade și lucrînd la mori, obligații de care sînt scutiți oamenii mitropoliei de Roman din satele Leucușani și Dragomirești sînt numiți în același document și *săraci* убогнии.

¹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București. 1913, p. 365.

² M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 525.

³ I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 10. *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV*, I, p. 295.

Ștefan cel Mare, acordînd imunitate mitropoliei de Roman pentru oamenii din satele Leucușani și Dragomirești de pe Moldova de lîngă tîrgul Roman, spune că acești oameni „să nu aibă a plăti nici vamă din tîrguelile lor, nici din pește, nici din varză. Și de asemenea ori cîți oameni ascultă de mitropolie (din tîrgul Roman) să nu-i judece, nici șoltuzul, nici pîrgarii, nici să nu ia gloabe de la ei, nici dregătorii [sîfeticii] tîrgului, nici pentru ceartă nici pentru ziua de sfîntul Ilie, vameșii să nu le ia vamă, nici dare să nu dea cu alți orășeni, nici podvoadă, nici la morile noastre să nu lucreze, ci tot venitul să asculte de mitropolia noastră. De asemenea toți săracii să asculte de mitropolia noastră și alt județ să nu-i judece afară de mitropolit sau de protopopul lui, sau de ureadnicul lui atît în tîrg cît și prin sate“.

De remarcat în acest document nu este numai faptul că orășenii dau dări, ci că ei sînt judecați de episcop, așa cum vedem că se întîmplă și pe moșia Rădăuți a mitropoliei de Rădăuți, unde aveau drept să judece numai episcopul și vornicii lui. Toate aceste date sînt confirmate și de documentul din 4 aprilie¹ 1488, prin care Ștefan cel Mare dă dreptul episcopiei de Roman să încaseze, afară de vama de la podul de pe Moldova și vama de la mărfurile vîndute de oamenii de sub jurisdicția sa, bineînțeles nu și vama pe mărfurile vîndute sau cumpărate de oamenii veniți de aiurea. „Am dat și am întărit acestei sfinte biserici a noastre, mitropoliei de tîrgul Roman, dania bunicului nostru Alexandru voevod — spune documentul — două sate anume, Leucușanii mai sus de tîrgul Roman și cu zeciuala din varză din acest sat, și Dragomireștii mai jos de tîrgul Roman, peste Moldova și cu podul umblător care este pe Moldova și cu zeciuala din peștele proaspăt, pe care îl vor pescui oamenii din Dragomirești, acolo la ei. Iar vameșii din tîrgul Roman să nu aibă treabă cu această vamă, ci această vamă să o ia episcopul care va fi la sfînta noastră mitropolie de tîrgul Roman“.²

Supunerea locuitorilor tîrgului de Roman sub jurisdicția episcopului de Roman este pe larg tratată de Melchisedek, în cunoscuta sa lucrare *Cronica Romanului*³, printr-o serie de documente, ulterioare ca dată, și confirmată în istorie de I. Bogdan⁴, cu toate că din aceste documente s-ar părea că săracii sau obidiții *оубогн людн* sînt o altă categorie de locuitori ai tîrgului Roman. Îndoiala aceasta se spulberă însă cînd citești, în continuare, documentele din secolele următoare ale episcopiei de Roman și documentele din secolul al XV-lea pe care le avem de la alte tîrguri, în care se vede că toți locuitorii tîrgului sînt numiți săraci.

¹ I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 342, *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XV, II*, p. 93.

² *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XV, vol. II*, p. 93, I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 342.

³ Melchisedek, *Cronica Romanului*, București, 1874, p. 1 și urm.

⁴ I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 12.

Așa sînt numiți și locuitorii din Hîrlău, și cei din Vaslui și Bîrlad. Intr-un document din 28 mai 1470, șase locuitori din tîrgul Hîrlău se prezintă în fața sfatului domnesc și vînd nu mai puțin de nouă fălci și patru pași de vie cu 544 de zloți lui Ștefan cel Mare. Via din hotarul tîrgului Hîrlău este dăruită apoi mănăstirii Putna de curînd zidită.

Deși Carlac al lui Iaslo, Toth Istvan, Stașco, Sebastian, Fasecaș și Imbriv sînt posesorii acestor nouă fălci de vie, sădită de ei, moștenită sau cumpărată, din cauza că nu sînt purtători de titluri de proprietate, adică stăpîni feudali cu urice pentru via sădită pe hotarul Hîrlăului, ci proprietari, ai unor bunuri apropiate prin muncă fără acte, sînt denumiți оубогни люди¹.

În alt document din 20 noiembrie 1499, vînzător al unei fălci și trei fertale de vie apare un alt orășan din Hîrlău, un „măcelar“ мѣсникъ², Jurcă, fiul lui Chiș Laslău din Hîrlău. Cumpărător este Iuga vistierul care dăruiește via mănăstirii Voroneț.

În sfîrșit, într-un al treilea document din 23 noiembrie 1499, locuitorii din Hîrlău sînt denumiți „orășeni“ мѣсѧне³. Olah Ivaniș (Ion Valahul) și Gașpar vînd lui Ștefan cel Mare două fălci și două fertale de vie care sînt dăruite apoi mănăstirii Bistrița.

Deși în toate aceste trei documente se menționează vînzări de vie făcute de „săracii“ care nu pot fi altceva decît orășeni din Hîrlău, totuși în nici unul nu se vorbește că vînzătorii lor au și documentele de proprietate, adică stăpîni feudali înzestrați cu urice care obișnuit se predau de vînzători cumpărătorilor după primirea banilor.

E de la sine înțeles că *săraci*, în adevăratul sens al cuvîntului, nu pot fi niște oameni care posedă fălci de vie într-o regiune așa de vestită pentru calitatea vinului și din vînzarea cărora puteau să-și cumpere oricînd sate întregi.

Faptul că orășenii din Hîrlău posesori de fălci de vie sau meseriași sînt denumiți *săraci* оубогни люди ne arată, încă o dată, că traducerea lui оубогни nu trebuie să fie luată în sensul strict de *săraci*, ci în acela de neproprietari supuși unui stăpîn feudal, care, în orașe, mai întotdeauna era domnul. Neavînd titluri de proprietate ca stăpînii feudali și fiind proprietari de vie, dar fără acte, ei trebuie să muncească pentru a-și cîștiga existența. De aceea ei sînt vieri, muncitori agricoli sau meseriași și cu o mică suprafață de vie. Lipsa unor titluri de proprietate, munca depusă pentru a-și scoate existența zilnică, precum și obligațiile față de domnie sînt trei lucruri principale pentru care ei trebuie să fie scotiiți оубогни люди, adică obidiți și supuși îndatoririlor economice, la care sînt impuși și țărani. Din aceste motive, în timp de război, orășenii fiind în aceleași steaguri de oaste cu țărani din ocoalele tîrgurilor, sînt denumiți „săraci“. Sub acest nume îi

¹ I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 150.

² *Ibidem*, vol. II, p. 148.

³ *Ibidem*, p. 154.

cunoaște pe orașenii din Suceava și *Cronica moldo-germană* de care am amintit mai sus. În anul 1473, descriind bătălia de lungă durată a lui Ștefan cel Mare cu muntenii, cronica spune că, după victorie, Ștefan cel Mare „se îndreptă cu multă pradă și veselie spre Suceava la scaunul țării sale și laudă pe Dumnezeu împreună cu vlădicii și cu arhierii, cu boierii și cu toată sărăcimea, (mit aller seiner Armut)¹ spune textul german al cronicii.

Despre locuitorii târgului Bacău aflăm că sînt numiți chiar în textul slav „orașani“ орашане². Ilie voievod, întărind mănăstirii Bistrița vama de la Bacău, poruncește, la 13 septembrie 1439, „ca să plătească oricine vamă și orașenii și orice fel de negustori ori din ce locuri, orice marfă vînd în țara noastră“, neavînd călugării de la Bistrița a cruța pe nimeni „și nimeni — continuă porunca domnească — să nu fie scutit, ci să plătească vama fiecare“.

Orașenii care locuiesc în târgul Bacău sînt de două categorii: mari și mici. La 8 septembrie 1457, cînd Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Bistrița vama de la Bacău și Tazlău poruncește ca de aceste două vămi și de pietrele de ceară de la Bacău „să nu fie nici unul scutit, nici mare, nici mic, nici din țara noastră, nici din țară străină, chiar de ar fi scutirea cu pecetea cea mare³. Indiferent că locuiesc în Bacău ori sînt străini, chiar dacă negustorii sînt mari sau mici ori beneficiază de scutire întărită cu pecetea cea mare, toți cei care vînd sau cumpără trebuie să plătească călugărilor nu numai vama, ci și pietrele de ceară, dacă fac comerț în Bacău. Aici mănăstirea Bistrița încasa nu numai vama mică, și pietrele de ceară, ci chiar vama cea mare din grivne de la orice negustori și ori de unde ar veni ca să depoziteze marfa lor la Bacău și numărătoarea перенос⁴ de la Bacău, potrivit documentului de la 23 aprilie 1460, dat de Ștefan cel Mare în Suceava.

Din aceste trei documente referitoare la locuitorii și vama de la Bacău se poate vedea că orașenii Bacăului nu sînt scutiți în masă atunci cînd fac comerț, așa cum nu beneficiază nici ceilalți negustori veniți din alte târguri sau alte țări și vînd orice fel de marfă. Toți negustorii sînt obligați, pe lingă cuvenita vamă, să dea și pietrele de ceară respective. Negustorii sau orașenii din Bacău, mari sau mici, sînt supuși aceluiași regim vamal, fără nici o pîrtinire din partea stăpînirii și fără nici o excepție de la plata pietrelor de ceară.

Ceea ce n-am întilnit însă în celelalte documente, interne sau externe, este mențiunea că la Bacău exista dreptul de depozit pentru

¹ I. C. Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare* (Versiunea germană a lui Schedel), București, 1942, p. 42.

² M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 59. *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV*, vol. I, p. 166.

³ *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV*, vol. I, p. 291; I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 4.

⁴ *Ibidem*, p. 310; I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 37.

mărfuri de la care călugării de la Bistrița adunau vama cea mare. Fapt și mai important pentru locuitorii târgurilor moldovenești este că domnii acordau scutiri individuale, întărite cu pecetea cea mare unora din negustorii țării. Așa ceva vom vedea numai în cazul lui Ioan Armenciocul, pe care Alexandru voievod îl scutește, la 27 august 1449, „să nu dea nimic din casa sa din Suceava, și din ceea ce ar cumpara oricând în țara Moldovei să nu plătească nici o vamă“¹.

În acest târg de graniță așezat la intersecția a trei mari drumuri comerciale care veneau din Țara Românească, Transilvania și Moldova de sus — Bacăul având vamă mare, numărătoare și vamă mică, toate donate mănăstirii Bistrița — locuitorii trebuiau să plătească toate obligațiile ce decurgeau din afacerile comerciale. În fața monopolului mănăstirii Bistrița cădeau chiar scutirile individuale întărite cu pecetea cea mare și a negustorilor mici și a celor mari.

Singurul târg în care locuitorii apar sub altă denumire decât aceea de „săraci“ sau „orașeni“ este Hotinul. Înscriind, la 4 aprilie 1459, drepturile locuitorilor din Hotin în tratatul pe care îl încheie cu regele Poloniei, prin reprezentanții acestuia, Andrei, voievodul Rusiei, și Hrisco, voievodul Podoliei, Ștefan cel Mare îi numește pe orașenii din Hotin „lucrători“² (în latinește *laboratores*).

Denumindu-i *laboratores* pe cetățenii Hotinului care merg în piața orașului să-și cumpere lemne, fin și orice alte mărfuri, precum și când merg să pescuiască în apa Nistrului, documentul îi distinge ca oameni care lucrează cu propriile lor brațe și fac parte din rîndurile celor obidiți. Și când li se spune că sînt „lucrători“, nimeni nu-i poate socoti altfel.

Așa că, fie sub numele de *tîrgoveți săraci* ca la Suceava, Hirău, Roman, Vaslui și Bîrlad, fie sub acela de *tîrgoveți* ca la Neamț, ori *orașeni mari și mici*, ca la Bacău, toți locuitorii târgurilor moldovenești din secolul al XV-lea fac parte din altă categorie socială decât feudalii. Denumirea de *laboratores* dată locuitorilor din Hotin, completînd denumirea sub care apar orașenii Moldovei în secolul al XV-lea, ne arată că o parte din locuitorii orașelor o alcătuiesc meșteșugarii, producători de bunuri. Ei nu beneficiază de imunități ca locuitorii orașelor din apusul Europei, și, cu atît mai puțin, nu se bucură de drepturile înscrise în dreptul german de Magdeburg, așa cum s-a afirmat de unii autori.

La ce fel de privilegii se referă uricele date de cancelaria domnească obștiei târgurilor moldovenești. Este în general cunoscut tuturor cercetătorilor că domnii Moldovei au acordat, în secolul al XV-lea,

¹ Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV, vol. I, p. 244.

² I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 267. „Caeterum promittimus castrum Cuthin in possessione et pace intacta dimittere et nullo modo excoigato vexare per violentiam, cum teloneo Cuthinensi ad ipsum ad antiquo spectante, cum oppido et libera piscatura in flumine Niestr; poterintque de castro *laboratores* convenire pro ipsorum necessitate et necessaria ligna, faenum et alia ipsis opportuna in oppidum ad forum adducta...“

mănăstirilor, și numai lor, imunități totale sau parțiale, în ceea ce privește obligațiile economice, taxele și vămile datorate de oamenii din satele lor față de domnie¹.

În satele cu imunități totale, scutirile față de stat privesc toate sursele de venituri feudale. De aceea și *imunitățile* acordate mănăstirilor sînt *fiscale*, privind obligațiile în dări și prestații, *judiciare*, privind judecățile și veniturile din procese, gloabe și amenzi, și *comerciale* cînd produsele mănăstirești sînt scutite de vămi.

Avem însă și cazuri cînd imunitățile acordate unor mănăstiri pentru oamenii satelor lor sînt parțiale, adică se acordă uneori numai *imunitate fiscală*, altelei numai *imunitate judiciară* și cîteodată numai *imunitate comercială*.

Dacă cercetăm însă documentele cu privire la orașele moldovenești, nu vedem în nici unul că locuitorii tîrgurilor ar fi beneficiat în masă de vreo scutire în sensul scutirilor acordate mănăstirilor pentru obligațiile sătenilor dependenți de ele.

Imunități în favoarea proprietarului locului pe care era așezat tîrgul nu aveau sens să fie date, căci proprietarul era în același timp și domnul țării, care și într-un fel, și în altul era singurul beneficiar al tuturor obligațiilor datorate de supuși.

La ceea ce ar fi trebuit să ne așteptăm, dacă la noi s-ar fi aplicat dreptul german de Magdeburg, ar fi fost o scutire de dări și prestații acordată masei orășenilor în folosul comunității sau al lor personal. Dar aceasta, după toate documentele pe care le avem pînă acum, nu o putem constata. Mențiunea din documentul din 27 august 1449 și din documentul de la 23 aprilie 1460 ne îndreptățește să ne gîndim că obștiile orășenești nu au beneficiat, niciodată în masă, de imunități totale.

Există însă două documente, din care s-au făcut două cazuri rare, pe care le-au valorificat la maximum unii autori pentru a demonstra că tîrgurile moldovenești din secolul al XV-lea s-au bucurat de imunități, deși în ambele cazuri locuitorii sînt cunoscuți tot sub numele de „săraci”. Este cazul tîrgurilor Vaslui și Bîrlad, cărora Ștefan cel Mare le acordă, nu imunități totale, *fiscale*, *judiciare* și *comerciale*. *Ci doar o scutire de vamă*, cînd țărani și meșteșugarii, locuitori ai tîrgurilor respective, își vor vinde produsele lor proprii, nu și atunci însă cînd vor căuta să facă negoț cu o altfel de marfă.

Așezate pe o cale comercială mai puțin frecventată de negustori, dar expusă bandelor jefuitoare ale tătarilor, Vasluiul și Bîrladul fuseseră arse de tătari la 12 decembrie 1439² și sub Ștefan cel Mare, la 1476, din porunca domnească³, în fața invaziei lui Mehmed al II-lea.

¹ V. Costăchel, *Les immunités dans les Principautés Roumaines aux XIV-ème et XV-ème siècles*, București, 1947, p. 72 și urm.

² *Letopisețul de la Bistrița*, p. 115; I. Vlădescu, *Izvoarele Istoriei Rominilor*, București, Cartea Romîneasă; Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. C. C. Giurescu, p. 21.

³ I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, pp. 129—130.

Vasluiul și Birladul au mai avut însă de suferit și din cauza lipsurilor materiale. Ocoalele lor erau inexistente la venirea în scaunul țării al lui Ștefan cel Mare. Toate satele de ocol, care contribuiau cu dările lor la prosperitatea acestor două orașe, intraseră în mâinile proprietarilor feudali, laici ori a mănăstirilor.

De aceea îl vedem pe Ștefan cel Mare la 15 octombrie 1491 răscumpărînd 16 sate pe care le alipește ocolului tîrgului Vaslui, *dîndu-și lui personal „uric cu tot venitul“*, pentru toate satele și tîrgul Vaslui, iar în ianuarie 1495, hotărnicind ocolul tîrgului Birlad, căruia îi mai alipește încă o seliște răscumpărată. Pentru locuitorii tîrgului Vaslui, „am socotit domnia mea — spune documentul — și am miluit pe șoltuzii și pîrgarii și pre toți *oamenii cei săraci* din tîrgul Vasluiului și *li-am întărit obiceiul cel vechi*, precum că *nici un om dintr-înșii din cari au locuința lor acolo în Vaslui, nici cît de puțină vamă să nu aibă a plăti acolo în tîrgul Vasluiului*, nici de la un feliu de aliș-veriș, fără numai să plătească acia carii vor duce pește în tîrgu, adică de la o majă un pește, și de la o căruță iarăși un pește, iar mai mult nimic“¹.

În documentul Birladului, locuitorii tîrgului și țărani satelor de ocol sînt denumiți cu același numai, *săraci*. Șoltuzii și pîrgarii și toți tîrgoveții din Birlad venind împreună cu *oamenii săraci* din toate satele ce ascultă de acel tîrg și sînt așezați pe hotarul lui îi cer lui Ștefan cel Mare să se cerceteze hotarul lor cel vechi, „*care din veac ascultă de tîrgul Birladului*“.

După alegerea hotarului Ștefan cel Mare miluiește pe șoltuzii și pîrgarii și pe toți „*oamenii săraci din tîrgul nostru Birlad*“ și le întărește „*legea lor vechie*“, ca *nici unul din oamenii ce trăiesc în Birlad să nu plătească vama cea mică acolo la Birlad, nici de la o marfă afară de acei ce vor aduce pește*; aceștia vor avea să dea de o maje un pește și de un car tot un pește, altceva nimic².

Oamenii săraci locuitori ai tîrgurilor Vaslui și Birlad ar apare din aceste două documente nu numai singurii din toți locuitorii tîrgurilor moldovenești că beneficiază de o scutire parțială de vămi la produsele meșteșugărești și agricole pe care le vor comercializa, dar că li se întărește un „*obicei mai vechi*“. Ar reieși din aceasta nu numai imunitatea acordată în masă locuitorilor acestor două tîrguri de Ștefan cel Mare, dar că ar exista un obicei mai vechi căruia voievozii trebuie să se fi supus și să-l fi respectat și pentru alte tîrguri.

La prima citire a documentelor, oricine ar putea să spună: iată dreptul orașenilor din Moldova și obiceiul pămîntului în virtutea căruia funcționau tîrgurile moldovenești în secolul al XV-lea.

Dacă pătrundem însă în adîncul documentelor lucrurile se schimbă. Luînd și arătînd ce fel de imunitate este aceea acordată tîrgurilor Vaslui și Birlad nu putem spune că era o *imunitate totală și deplină*, adică o *scutire fiscală* de dări și prestații, o *scutire judiciară* de amenzi-

¹ Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XV, vol. II, p. 165.

² *Ibidem*, pp. 210—212.

gloabe și dușegubini — în folosul locuitorilor sau a târgului ca obște și de *imunitate comercială deplină*. Este vorba pur și simplu de întărirea obiceiului țării dinainte de regimul feudal, *de o scutire în domeniul comercial la propriile produse*. Căci locuitorii târgurilor Vaslui și Bîrlad sînt scutiți numai atunci cînd vor vinde produsele lor proprii, nu și cînd vor cumpăra și revinde. Dacă vor cumpăra pește și-l vor aduce pe piața târgului „unde-și au locuință“ vor trebui să dea vama de la o majă sau un car, cite un pește. Sintem deci în fața *numai a unei imunități comerciale, a unei minime scutiri de vamă*, acordată meșteșugarilor și țăranilor atunci cînd își vor vinde propriile lor produse, pe propriile lor piețe. Și aceasta numai pentru a se crea o piață permanentă, alimentată continuu cu produse. Altfel nici nu se putea întimpla. Căci avînd a se bucura de imunități totale, nu numai că locuitorii târgurilor Vaslui și Bîrlad nu ar fi avut nevoie de ajutorul domnesc care le anexează sate la ocoale pentru a le întări economiceste, dar nici locuitorii nu ar fi fost *săraci*. De aceea și pe toți locuitorii din toate târgurile Moldovei îi numește domnia *săraci* ca și pe țăranii din sate.

Cît privește *obiceiul vechiu* de care pomenesc ambele documente și potrivit căruia târgoveții din Vaslui și Bîrlad puteau să vîndă produsele lor agricole și meșteșugărești în piețele proprii, era un obicei de care se bucurau, probabil, toți locuitorii țării, atunci cînd își vindeau produsele lor la locul de producție, fie că erau din orașe, fie că erau din sate. Scutirea de dări și taxe era un drept domnesc, un drept feudal și se acordă de domnul țării numai personal, unui feudal indiferent dacă persoana era fizică sau juridică, respectiv mănăstire.

Obiceiul de a se vinde produsele meșteșugărești și agricole de către producător, fără vamă la locul de producție, nu trebuia acordat de nimeni, ci se păstra din generație în generație și a fost distrus cu timpul de lăcomia feudală.

Acesta era un *obicei al pămîntului*, pe care l-a găsit statul feudal la înjghebarea lui și trebuiau să-l respecte toți voievozii. Documentele Vasluiului și Bîrladului ni-l arată că el este vechi și l-ar fi menționat și alte documente de la alte târguri, dacă ele ar fi ajuns pînă la noi. El nu poate fi nici într-un caz un obicei de cancelarie, căci diecii cînd menționează în textele documentelor pe care le scriu că respectivele acte păstrează sau întăresc ceva de la domnii anteriori, specifică precis cine este voievodul care a creat precedentul; și apoi, documentele Vasluiului și Bîrladului nu arată că ar fi vorba de scutirea de obligații economice în masă, ca obicei vechi.

Despre o scutire generală de vămi la alte produse decît cele agricole, sau ale meșteșugarilor, aplicată în masă, nici nu începe discuție. Aceasta, în afară de faptul că reiese clar din cele două documente ale Vasluiului și Bîrladului, care impun la vămi pe locuitorii respectivelor târguri cînd vor aduce pește în târgurile lor, dar se poate demonstra și pe bază de alte documente.

Vama de la Birlad era în stăpînirea mănăstirii Bistrița încă de la 20 august 1422¹. În acest document dat de Alexandru cel Bun nu este vorba de nici o scutire de care ar trebui să țină seama mănăstirea Bistrița. Deci nu poate fi vorba de o imunitate comercială pentru Birlad la această dată. *La Bacău*², unde aceeași mănăstire percepea vămile, *nu erau exceptați de la plata vămilor și a numărătoarei nici negustorii cei mari, nici cei mici, străini sau din Bacău, chiar dacă aveau scutirea întărită cu pecetea cea mare*³.

Dacă mai adăugăm și argumentul că ambele târguri, și Bacăul, și Birladul, erau centre cu vămi de graniță, în care nu erau scutiți nici liovenii cînd veneau cu mărfuri din Turcia și Țara Romînească, trebuind aici să-și scoată adeverința de la vameși ca să nu mai plătească vamă în alte târguri ale țării pînă la Suceava⁴, atunci ne putem face convingerea deplină că *la Birlad ca și la Vaslui nu avem de a face cu o imunitate orașenească după modelul orașelor din apus*. La 1491 și 1495 Ștefan cel Mare nu face altceva decît reînvie obiceiul vechi, obiceiul pămîntului, ca să scoată din lîncezeala economică două târguri, de două ori arse — în decurs de 37 ani — pînă în temelii, și să convingă pe locuitorii țării să se așeze în aceste centre atît de lovite de soartă. Scutirea de vămi aici nu are caracterul de imunitate feudală. Este vorba de un obicei al pămîntului de a nu plăti vamă locuitorii târgurilor cînd își vînd produsele lor, care a fost inserat în aceste două documente, ce păstrează de altfel în scris acest obicei, pe care feudalismul cu regimul său l-a distrus cu timpul. Un viu exemplu de acesta îl avem în documentul episcopiei de Roman din 4 aprilie 1488, în care episcopului i se acordă dreptul de a încasa de la oamenii din Leucușani și Dragomirești și vama de la produsele agricole pe care le vor vinde pe piața Romanului: „zeciuala din varză“ și chiar „zeciuala din peștele proaspăt“. Vameșii din Roman să n-aibă treabă cu această vamă.⁵ Oamenii din Leucușani și Dragomirești erau în altă situație decît cei din Nego-ești care se bucurau de vechiul obicei și aveau slobozie pe cinci ani. Aceștia erau scutiți timp de cinci ani de la plata vămii pentru toate produsele lor: pînză, fier, plute, oale, vase de lemn, varză, mere, miere, ceară, boi, ialovițe, berbeci, cai, iepe, jderi și helgii în orice tîrg.⁶ Așa că *obiceiul vechi* din aceste documente este respectarea unui drept anterior regimului feudal și nu o favoare domnească.

Obligațiile orașenilor moldoveni în secolul al XV-lea. Despre obligațiile pe care le datorează orașenii moldoveni ca locuitori ai târgurilor ne vorbesc chiar documentele externe de la 1408, 1433, 1456 și 1460,

¹ *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV*, vol. I, p. 45.

² *Ibidem*, p. 166; M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 59.

³ *Ibidem*, p. 291 și 310; I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 4 și 37.

⁴ I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 281.

⁵ *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XV*, vol. II, p. 93.

⁶ *Ibidem*, veacul XIV—XV, vol. I, pp. 342—343.

prin care se acordă reduceri de taxe vamale liovenilor, când fac comerț în Moldova. Nu mai vorbim de cele interne.

Cu tot dreptul de depozit pe care-l oferă în Suceava, sau scutirile de plata vămile acordate la pește în târgurile interne, privilegiile liovenilor spun că, dacă acești negustori străini vor vrea să deschidă în Suceava circume, să vîndă vin, bere sau miere, măcelării ori brutării să vîndă pîine, „să plătească cu târgul“¹, adică, să dea dări cum dau și ceilalți locuitori din Suceava. Probabil că liovenii se bucurau de reduceri de vămi numai cînd făceau comerț în Suceava vînzîndu-și mărfurile aduse de aiurea. Cînd însă vor îndrăzni să comercializeze produsele locale, ei care nu sînt direct producători ai bunurilor comercializate, trebuiau să plătească dări și vămi. Aceasta înseamnă că privilegiile vamale nu-i scutesc de obligațiile directe datorate de tîrgoveți, nici chiar pe negustorii străini. Domnia nu-și poate permite să facă excepție nici chiar cu liovenii, așa cum am văzut că nu poate acorda scutiri de obligații locuitorilor din Vaslui și Bîrlad, scutirile de vămi la comerțul cu produsele proprii fiind minime, numai pe piața locală.

Dintre documentele interne, cel dintîi care pomeniște de obligațiile orașenilor este documentul din 31 octombrie 1402. Dăruind mănăstirii Moldovița două mori la Baia, o sladniță și 4 sălașe de tătari, Alexandru cel Bun poruncește că „nimeni nu trebuie să se amestece la acestea și nimeni să nu împovăreze pe acești tătari cu vreo *slujbă domnească*“². În anul 1421 la 13 decembrie, același voievod dăruiește Rîmgalei, fosta lui soție, târgul Siret și Volhovățul. La 27 august 1449, cu ocazia scutirii de vamă a unui armean din Suceava, documentul dat de Alexandru voievod spune că Ioan Armenciocul este și „tarcan“ adică scutit „ca să nu dea nimic din casa sa din Suceava“.³

Alt document, din 10 ianuarie 1451, arată că mănăstirea Moldovița pentru casele sale din Suceava, unde locuiește armeanca Stana, să nu dea nici un fel de dare domnească, nici mare nici mică și nici ceară⁴. La fel nu va plăti domniei „nici un fel de dări sau robote“⁵ mănăstirea Moldovița pentru casa armeanului Ion, dăruită mănăstirii. Aceste case nu au a lucra la morile domnești, nici slujbe domnești să nu facă niciodată, ci toate veniturile să fie ale mănăstirii Moldovița, să le ia călugării și alții să nu fi judecători peste dinșii.

Deși sumare, dar destul de edificatoare, informațiile din acest document sînt completate de documentul mănăstirii lui Iațco și de cel al Mitropoliei de Roman.

¹ M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, pp. 630, 667, 783; I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 280.

² *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV--XV*, I, p. 13.

³ *Ibidem*, p. 244.

⁴ *Ibidem*, p. 245.

⁵ *Ibidem*, p. 272.

La 23 februarie 1453, documentul dat de Alexandru voievod mănăstirii lui Iațco spune că oamenii ce se vor așeza în jurul mănăstirii pe hotarul târgului Suceava, să fie slobozi să-și are și să-și semene grâu și să cosească fin în țarina târgului Suceava ca și oamenii târgoveți. Iar acești oameni fie că vor fi meșteri, sau cojocari sau orice fel de meșteri sau rus sau grec sau orice fel de limbă să nu dea nici dare, nici iliș, nici la morile domnești să nu lucreze, nici la cetate, nici să nu dea desetină de la albine, nici din vii. Să fie slobozi să umble în voie cu oale sau cu sare, sau după pește, cu marfă vie sau moartă prin triguri și sate și vamă nicăiri să nu dea nici un gros, fie că vama este vîndută sau nevîndută. Vornicii să nu-i judece, ci numai starea mănăstirii¹.

În documentul de la 12 aprilie 1458 oamenii din Leucușani și Dragomirești, ce depind de mitropolia de Roman ca și „săracii“ din Roman ce ascultă de mitropolie, — să nu aibă a plăti nici o vamă din târguieii din pește și varză. Șoltuzii și pîrgarii să nu-i judece, nici să le ia gloabe, nici dregătorii târgului, nici pentru ceartă, nici pentru ziua de sfîntul Ilie. Vameșii să nu le ia vama, nici dare să nu dea cu alți orășeni, nici podvoadă, nici la morile domnești să nu lucreze². Singur mitropolitul sau protopopul lui să-i judece și tot el să încaseze vama „zeciuală“ de la varză și pește³.

Tîrgoveții vor avea să plătească și zaveasca atunci cînd vor încerca să desconsidere o poruncă domnească ori să pună din nou în discuție autoritatea unui lucru judecat. Sașii din Baia vor plăti zaveasca 60 de ruble de argint dacă nu vor respecta hotărîrea domnească de a da mănăstirii de la Moldovița 12 coloade de orz și 4 de grâu⁴, iar tîrgoveții din Neamț vor avea de suportat plata a 100 de ruble de argint dacă vor pomeni măcar de bucată de pămînt din hotarul târgului Neamț, pe care domnul o dăduse mănăstirii Neamț⁵.

Bineînțeles că numărul documentelor interne care menționează obligațiile orășenilor față de domnie nu sînt prea numeroase și nici nu le găsim la toate orașele Moldovei. Aceste obligații nici nu sînt enumerate așa de amănunțit ca în documentele mănăstirești.

Totuși atît din documentele analizate în cele două capitole precedente, cît și din cele menționate aici, obligațiile orășenilor, deosebit de vămile datorate cînd fac comerț, sînt indiscutabile. Deosebiri în veniturile provenite din vămii și acelea provenite din alte dări menționate de documentele externe, în special de privilegiile liovenilor, rămîn în picioare.

¹ Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV, vol. I, p. 260.

² Ibidem, p. 295.

³ Ibidem, veacul XV, vol. II, p. 93.

⁴ Ibidem, veacul XIV—XV, vol. I, p. 258.

⁵ Ibidem, p. 274.

Enunțate pe rînd de cîteva documente, obligațiile trebuie să fie numai clasate pe categorii și apoi analizate. Ele se pot împărți, potrivit documentelor cercetate, în patru categorii :

I. Dări directe sau permanente.

II. Prestații.

III. Slujbele față de domnie.

IV. Dări indirecte sau întîmplătoare.

I. *Dările directe sînt :*

1) dările pe locuință, cîrciume, sladnițe, măcelării, brutării, piauă, stupa și mori.

2) dările pe produsele agricole și meșteșugărești.

II. *Prestațiile în muncă* (la cetății, mori, lemne, butii, fin, cositul finului).

III. *Slujbele* (în serviciul domniei ca olăcari, curieri, fustași, ostași, vînători etc.).

IV. *Veniturile indirecte* se subîmpart în două diviziuni :

A. Venituri ce provin din comerțul cu produse :

Vămii	}	1. venitul cîntarului
		2. vama mare
		3. vama mică
		4. numărătoarea, și
		5. brudina

B. Venituri ce provin din amenzi judiciare ca :

Amenzi sau gloabe	}	1. dușegubinele (pentru crimele de omucidere) nașterea de copii nelegitimi de văduve și fete mari
		2. gloabele (pentru delictele de furt)
		3. amenzi (pentru ceartă, lovire, nesocotirea unei porunci domnești ori autoritatea lucrului judecat).

Toate aceste dări plătite și munci prestate față de domnie de tîrgoveții care stau cu așezarea pe hotarul tîrgurilor demonstrează că locuitorii tîrgurilor nu aveau o situație cu mult deosebită de aceea a locuitorilor de la sate.

Nefiind scutiți de dări și obligații, așa cum erau feudații purtători ai unor titluri de stăpînire a satelor, din care decurg și acele *imunități judiciare, fiscale și comerciale*, tîrgoveții trebuie să socotească ca făcînd parte dintre oamenii săraci, dintre oamenii lipsiți de privilegii în general, excepție făcînd acei care aveau privilegii personale, pentru scutiri de vamă numai — ca cei doi armeni din Suceava închinăți mănăstirii Moldovița sau acei negustori mari amintiți în documentele Bacăului.

Concluzii. Lipsite de privilegii de fondare, așa cum aveau comunele feudale în apus, socotite domnești ca și satele de ocol, domnii puțînd să le dăruiască, fie în întregime, fie în parte, fie morile și sladnițele, fie vămile și podurile cu taxa brudinei, locuite mai ales de oameni săraci, datori să satisfacă toate obligațiile față de domnie, — tîrgurile moldovenești sînt în veacul al XV-lea așezări domnești locuite în

majoritate de meșteșugari și mici negustori neprivilegiați, — (afară de puținii negustori mari dăruiți cu *privilegii comerciale personale*) — și organizate după dreptul românesc.

Fără o autonomie de drept, întemeiată pe privilegiile domnești, așa cum erau, de altfel, organizate orașele transilvănene după obținerea diplomelor regale și, lipsite de fapt, de dreptul cel mai elementar de a-și aduna dările și de a avea o vistierie proprie, târgurile moldovenești nu pot fi socotite autonome atît timp cît pămîntul lor este proprietate domnească și sînt la dispoziția domnului ca și satele de ocol.

Teoria despre existența unei comunități urbane privilegiate, a unei autonomii locale a târgurilor moldovenești în veacul al XV-lea, — atît timp cît vameși domnești percepeau vama în toate punctele de vamă, — mănăstirea Bistrița încasa vama de la Tazlău, Bacău și Bîrlad, episcopia Romanului zeciuiala și vama din Roman, mănăstirea Neamț de la Tg. Neamț, mănăstirea Pobrata de la Tg. Frumos, mănăstirea Moldovița de la vama Moldoviței, Baia și parte din Suceava, mănăstirea sf. Ioan Botezătorul, venitul cîntarului din Siret și mănăstirea Putna vama de la Jicov, cu vama, sladnițele, hoștinarii și podul cu brudina de la Siret, iar domnia toate celelalte dări din care dăruia cît voia și cui voia — nu este justificată.

În consecință, locuitorii orașului moldovenesc adică meșteșugarii și negustorii numiți de documentele domnești *săraci*, alcătuiesc o populație lipsită de privilegii, apropiată mai curînd de țărănime. Prin obligațiile economice, ei se deosebesc de feudalii privilegiați care se bucurau de imunități fiscale, juridice și comerciale în același timp.